

ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО ЗАКОНУ ПРО БУЛІНГ У РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУПАХ

PECULIARITIES OF ATTITUDE TO THE LAW ON BULLYING IN DIFFERENT SOCIAL GROUPS

У статті представлено результати дослідження ставлення до ЗУ «Про протидію булінгу» різних соціальних груп. Розглянуто феномен булінгу в соціально-психологічному та соціально-правовому контекстах. Аналізується питання булінгу та всіх його різновидів. Виявлено соціально-психологічні особливості представників різних соціальних груп. Виявлено і проаналізовано особливості ставлення представників різних соціальних груп до ЗУ «Про протидію булінгу». У дослідженні брали участь учні 7–11-х класів, батьки учнів та педагогічні працівники. Здійснено емпіричне дослідження, за результатами якого було встановлено, що педагогічні працівники більше схильні до рефлексії, ніж учні або батьки учнів. Для учнів більш характерним є низький рівень переконання, що навколишній світ доброзичливий та справедливий. Основна увага приділяється результатам емпіричного дослідження особливостей ставлення респондентів безпосередньо до ЗУ «Про протидію булінгу». Виявлено, що серед учасників освітнього процесу спостерігається їх освіченість стосовно змісту даного Закону. Педагогічні працівники більше схильні вважати даний Закон ефективним, хоча переважна більшість респондентів вважають його неефективним або малоефективним. Установлено, що значних позитивних змін у житті суб'єктів даного Закону не відбулося. Також виявлено, що більшість учасників освітнього процесу схильна вважати ЗУ «Про протидію булінгу» доцільним, але таким, який потребує доопрацювання. Отримані в даній роботі результати, безумовно, мають практичну цінність, але не можуть бути повністю розкриті у рамках представленого емпіричного матеріалу. Це зумовлює необхідність перспективи як теоретичного розвитку даної теми, так і подальшої емпіричної верифікації отриманих результатів.

Ключові слова: булінг, ЗУ «Про протидію булінгу», булінг у навчальних закладах, особливості ставлення до булінгу, закон про булінг, насильство, агресія.

блिवості ставлення до булінгу, закон про булінг, насильство, агресія.

The article presents the results of a study of the attitude to the law «On combating bullying» of different social groups. The phenomenon of bullying in socio-psychological and socio-legal contexts is considered. The issue of bullying and all its varieties is analyzed. Socio-psychological features of representatives of different social groups are revealed. The peculiarities of the attitude of representatives of different social groups to the Law «On Combating Bullying» were identified and analyzed. The study involved students in grades 7-11, parents and teachers. An empirical study has shown that teachers are more likely to reflect than students or parents of students. Students are more characterized by a low level of belief that the world around them is benevolent and just. The main attention is paid to the results of an empirical study of the peculiarities of the attitude of respondents directly to the Law «On Combating Bullying». It was found that among the participants of the educational process there is their education regarding the content of this Law. Teachers are more inclined to consider this law effective, although the vast majority of respondents consider the law ineffective or ineffective. It has been established that no significant positive changes have taken place in the lives of the subjects of this Law. It was also found that most participants in the educational process tend to consider the Law «On Combating Bullying» appropriate, but one that needs to be finalized. The results obtained in this paper, of course, have practical value, but can not be fully disclosed in the framework of the presented empirical material. This necessitates the prospect of both theoretical development of this topic and further empirical verification of the results.

Key words: bullying, Law «On combating bullying», bullying in educational institutions, peculiarities of attitude to bullying, law on bullying, violence, aggression.

УДК 159.922:316.35:[343.6:364.63(477)]
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.25.32>

Коваль Г.Ш.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри соціальної і прикладної психології
факультету психології та соціальної роботи
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

Ковальчук Г.С.

здобувач вищої освіти спеціальності
053 «Психологія»
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

Сьогодні питання забезпечення сучасних дітей сприятливими умовами для життя, розвитку і виховання, гарантій безпечного середовища, вільного від жорстокості та насильства все більше опиняються у центрі уваги світової спільноти.

Значним зрушенням у визнанні даної проблеми в українському суспільстві стало прийняття 18 грудня 2018 р. Верховною Радою України Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії боулінгу». Новий закон насправді змінює відношення суспільства до проблеми булінгу і, головне, вводить це поняття й у Кодекс України про адміністративні правопорушення, проте в поле юриспруденції, а отже, і в поле свідомості сучасного суспільства. Проте дослідження

булінгу в рамках психологічної науки виявляють невідповідність між існуючими умовами аналізованого явища і сприйняттям закону про булінг серед населення. Таким чином, актуальність даної роботи полягає у необхідності вивчення ставлення до закону про булінг для формування правосвідомості у представників різних соціальних груп.

У перекладі з англійської bullying означає «цькування». Це різні дії, що мають на меті переслідування кого-небудь різними нападами, клепами, знущатися з когось [1, с. 1590]. Е. Роланд запропонував своє формулювання поняття: булінг – це тривале фізичне або психічне насильство з боку індивіда або групи щодо індивіда, який не здатний захистити себе в даній ситуації [2, с. 4].

В. Безаг визначив булінг як неодноразовий напад – фізичний, психологічний, соціальний або вербальний – тими, чия влада формально або ситуативно вища, на тих, хто не має можливості захиститися, з наміром заподіяти страждання для досягнення власного задоволення. Д. Олвеус відзначав, що булінг – це навмисна негативна поведінка, часто повторювана, і спрямована проти когось, хто не може захистити себе [4, с. 250]. Д. Хілд визначав булінг як тривале насильство, фізичне або психологічне, здійснюване однією людиною або групою і спрямоване проти людини, яка не в змозі захиститися у фактичній ситуації, з усвідомленим бажанням заподіяти біль, налякати або піддати людину тривалій напрузі [10, с. 487].

У вітчизняній психологічній науці дана проблематика порівняно молода, хоча можна відзначити дослідження таких учених, як Е.Н. Волкова, В.В. Денисова, Г.Н. Кіреєва, А.Б. Кірюхіна, В.А. Сітарова та ін.

Мета дослідження полягає в емпіричному визначенні особливостей ставлення до закону про булінг різних соціальних груп.

Завдання дослідження: 1) розглянути булінг у соціально-психологічному та соціально-правовому контекстах; 2) виявити соціально-психологічні особливості представників різних соціальних груп; 3) виявити і проаналізувати особливості ставлення представників різних соціальних груп до ЗУ «Про протидію булінгу».

Булінг має низку характерних ознак, які відокремлюють його від інших типів фізичного або психологічного насильства (абуз, газлайтінг та ін.), а також побутових конфліктів. По-перше, булінг завжди тривалий у часі і ніколи не буває одноразовим інцидентом. По-друге, метою булінгу є залякування людини, позбавлення її здорових соціальних контактів, навіювання почуття ізольованості і відчуженості. По-третє, під час булінгу жертва не здатна зупинити агресора і протистояти його насильницьким діям, тому потрібна протекція з боку більш домінантного індивіда, який зміг би зробити такі заходи, які зупинили б нападку агресора.

Однак булінг може мати різні види. Так, П.П. Хайнеманн уперше опублікував повідомлення про напад групи людей на одну людину, що він назвав мобінгом (англ. mobbing) [11, с. 140]. Якщо термін «булінг» частіше використовується у визначенні шкільного цькування, то мобінг у сучасних дослідженнях частіше відносять до цькування співробітника в робочому колективі, як правило, з метою його подальшого звільнення. За статистикою в Європі від мобінга страждають близько 20% співробітників в організаціях [6, с. 90]. Цьому явищу можуть піддатися як рядовий співробітник із боку начальника (босинг) або колега, так і керівна особа з боку його підлеглих.

Сьогодні впровадження сучасних технологій у повсякденне життя соціуму надає булінгу нові види і форми. Тепер психологічне насильство можливе не лише в реальній дійсності, а й у мережі Інтернет, що позначається поняттям «кібербулінг» (cyberbullying) [7, с. 298].

Відповідно до Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу, булінг (цькування) – це дії учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [3]. Поряд із цим закон не дає окремих визначень стосовно психологічного, економічного, сексуального насильства, а також насильства із застосуванням засобів електронних комунікацій. До того часу у цьому визначенні не досить зрозумілим є момент відносно шкоди, яка «могла бути заподіяна».

Булінг у соціально-правовому дискурсі має низку проблем, які потребують нагального вирішення. Реалії сьогодення свідчать про наявність двоякого ставлення до цього нормативного акту. Саме на розгляд даного питання й буде спрямоване дослідження.

Було визначено склад діагностичної вибірки, основу якої становили учні 7–11-х класів, батьки учнів та педагогічні працівники школи. Першим кроком на етапі збору емпіричних даних доцільним убачалося виявити загальне ставлення учасників до права як соціального феномену взагалі. Для цього був використаний опитувальник Д.С. Безносова [9, с. 238].

Результати методики показали, що більшості респондентів із трьох груп (71,67%) найбільш притаманний правовий реалізм. Правовому реалізму властиві почуття правового обов'язку, відповідальності, законності дій, поваги до права, солідарності з вимогами права. Треба відзначити, що чотири респонденти з групи учнів (20%) проявили схильність до правового скептицизму. Необхідно вказати, що правовий скептицизм проявляється за гарного знання права та правомірної поведінки, але за низької оцінки значущості права в суспільному житті та байдужого до нього відношення. Аналіз відмінностей між вибірками показав, що високий рівень значущості відмінностей присутній у шкалі правового скептицизму, правового цинізму, правового інфантилізму та правового нігілізму. Виявлено, що учні більше схильні до даних типів ставлення до права, ніж батьки учнів та педагогічні працівники. В інших шкалах відмінності між вибірками відсутні (табл. 1).

Наступний крок було організовано з метою перевірки типів переконань, які керують респондентами і, можливо, визначають їхнє ставлення до Закону «Про булінг». Для цього було використано методику дослідження базових переконань М.А. Падуна, А.В. Котельнікової [8, с. 99]. Аналіз відмінностей між вибірками за методикою М.А. Падуна та А.В. Котельнікової показав, що відмінності у вибірках присутні як за шкалою «Доброзичливість навколишнього світу», так і за шкалою «Справедливість навколишнього світу». Було виявлено, що педагогічні працівники найбільш схильні до переконання про доброзичливість та справедливість навколишнього світу (табл. 2).

Цікавим виявилось, що для учнів більш характерним є низький рівень переконання, що навколишній світ доброзичливий, що продемонстрували 11 респондентів із числа учнів (55%), хоча шість із 20 опитаних учнів мають середній рівень переконань у цьому (30%). І тільки три учні виявляють схильність до переконання, що світ більш доброзичливий, аніж навпаки (15%).

Використавши методику А.В. Карпова [5, с. 45], вдалося встановити наявність відмінностей прояву рефлексивності серед респондентів усіх вибірок. Найбільша кількість респондентів із середнім рівнем рефлексивності серед педагогічних працівників, що дорівнює 15 особам (75%). На другому місці батьки в кількості 11 осіб (55%) і лише сім респондентів із вибірки учнів продемонстрували середній рівень (35%). Аналіз показав, що відмінності за шкалою рефлексивності присутні у вибірках. Було виявлено, що педагогічні працівники схильні до рефлексії більше, ніж учні або батьки учнів (табл. 3).

Останній етап діагностичного дослідження був спрямований на виявлення ставлення респондентів безпосередньо до ЗУ «Про протидію булінгу». Для цього було використано авторську анкету-опитувальник. У результаті опитування було виявлено, що дійсно існує відмінність у ставленні різних суб'єктів до цього Закону. Переважна кількість респондентів (96,67%) достатньою мірою ознайомлені зі змістом ЗУ «Про протидію булінгу» (рис. 1).

Було встановлено відмінність в уявленні респондентів щодо ефективності Закону. Лише більшість педагогічних працівників оцінюють даний Закон як ефективний. Більшість учнів та батьків оцінює даний Закон як неефективний, хоча серед останніх присутня частка респондентів, які вважають, що лише збільшилася бюрократія, але сам Закон є малоефективним (рис. 2).

Лише більшість педагогічних працівників оцінюють даний Закон як ефективний. Більшість учнів та батьків оцінює даний Закон як неефективний, хоча серед останніх присутня частка респондентів, які вважають, що лише збільшилася бюрократія, але сам Закон є малоефективним (рис. 2).

Таблиця 1

Середні значення груп за методикою Д.С. Безносова і значимість відмінностей за критерієм Краскела-Уолліса

Типи ставлення до права	Учні	Батьки учнів	Педагогічні працівники	Рівень значущості відмінностей
Правовий реалізм	3,95	5,75	3,8	0,364
Правовий скептицизм	0,1	-3,7	-3,55	0,031
Правовий конформізм	-2,9	-2,75	-1,35	0,236
Правовий цинізм	-1,8	-4,8	-4,55	0,009
Правовий фетишизм	-3,35	-4,8	-4,55	0,591
Правовий інфантілізм	-0,5	-3,7	-3,8	0,007
Правовий ідеалізм	-2,35	-2,45	-2,7	0,906
Правовий нігілізм	2,45	-0,35	-1,95	0,001

Таблиця 2

Середні значення груп за методикою М.А. Падуна та А.В. Котельнікової і значимість відмінностей за критерієм Краскела-Уолліса

Типи базових переконань	Учні	Батьки учнів	Педагогічні працівники	Рівень значущості відмінностей
Доброзичливість навколишнього світу	24,05	31,85	32,75	0,006
Справедливість навколишнього світу	17,45	21,55	22,55	0,012

Таблиця 3

Середні значення груп за методикою А.В. Карпова і значимість відмінностей за критерієм Краскела-Уолліса

Рівні розвитку рефлексивності	Учні	Батьки учнів	Педагогічні працівники	Рівень значущості відмінностей
Середнє значення	109,6	114,5	121,75	0,048

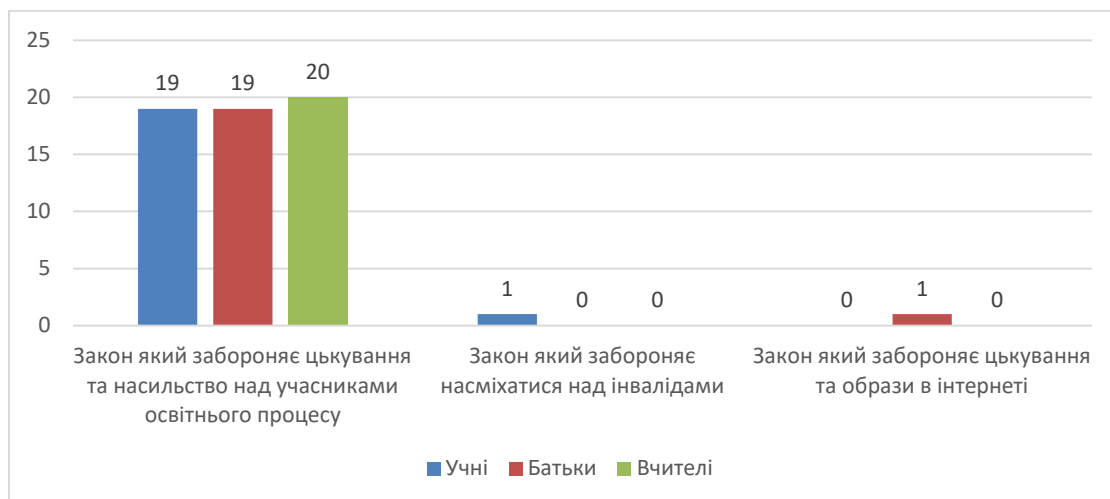

Рис. 1. Інформованість учасників освітнього процесу про ЗУ «Про протидію булінгу»

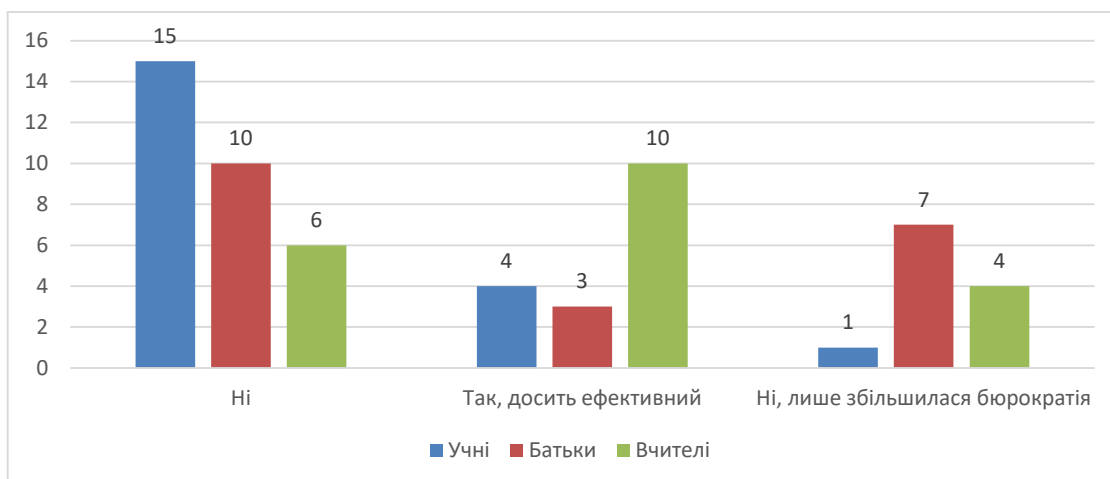

Рис. 2. Уявлення респондентів про ефективність ЗУ «Про протидію булінгу»

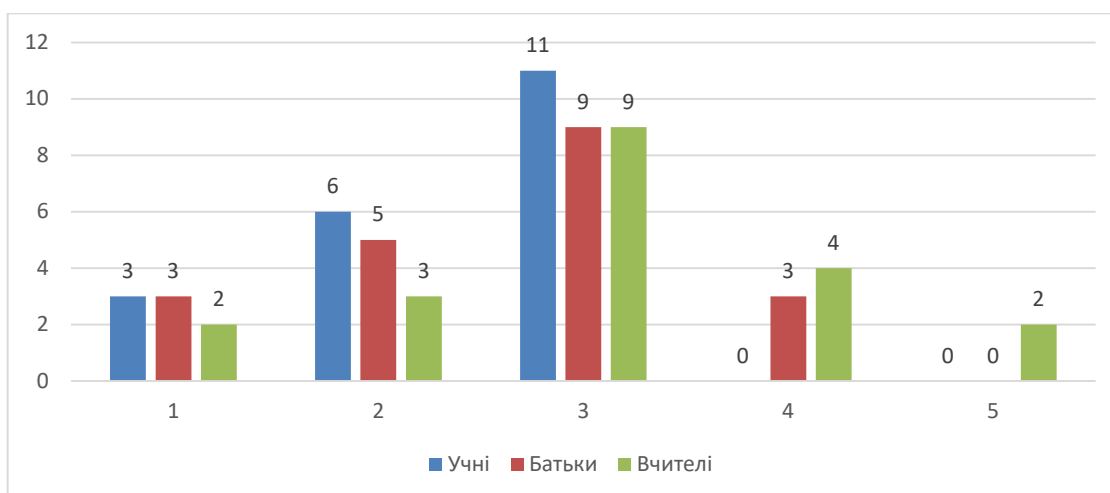

Рис. 3. Оцінка респондентами ЗУ «Про протидію булінгу»

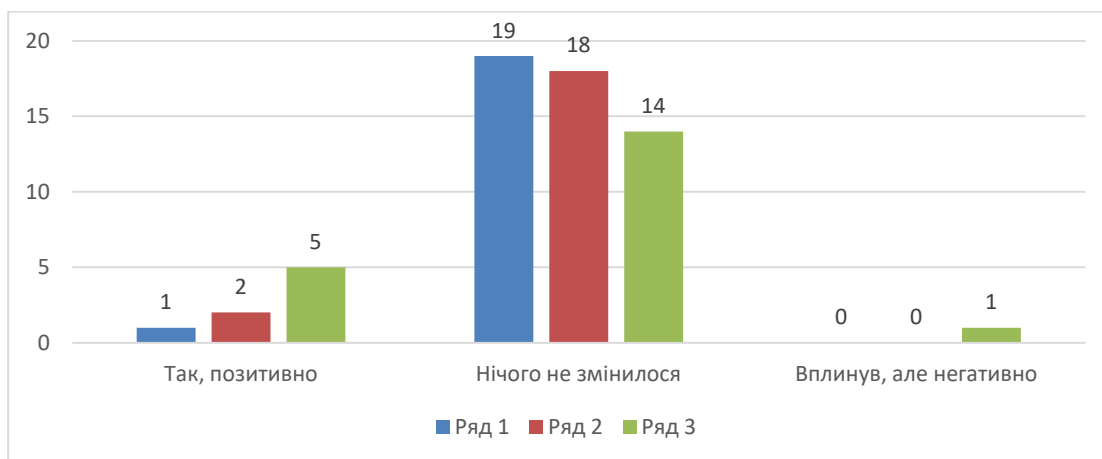

Рис. 4. Вплив ЗУ «Про протидію булінгу» на життя (професійну діяльність) респондентів у школі

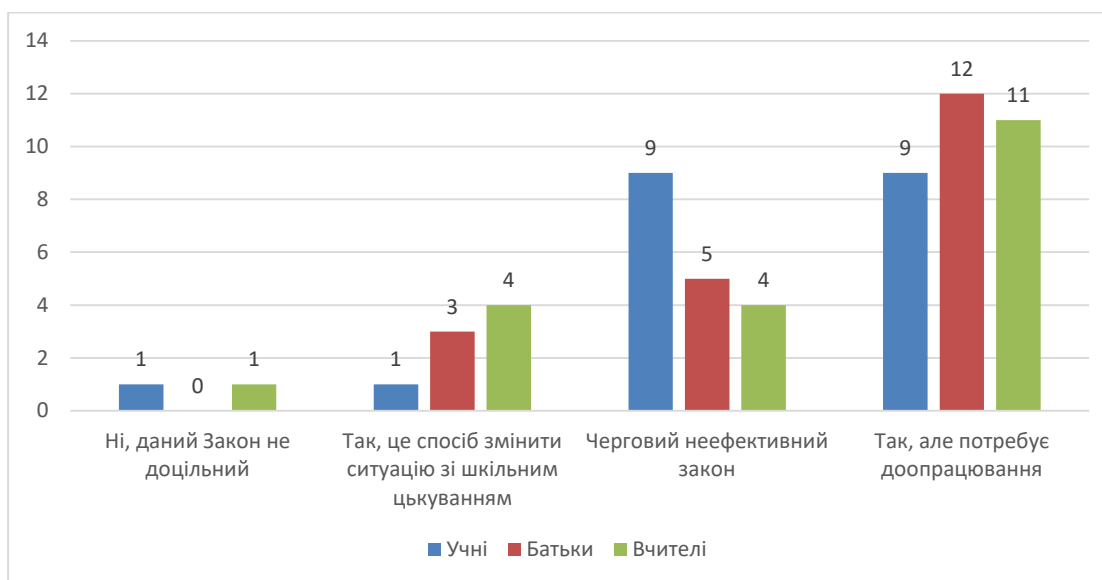

Рис. 5. Доцільність ЗУ «Про протидію булінгу»

Також респондентам було запропоновано оцінити ефективність ЗУ «Про протидію булінгу» за 5-бальною шкалою. Цікаво, що 48,33% із загальної кількості респондентів оцінили Закон на 3 бали. Також треба звернути увагу на те, що високо оцінили Закон (на 5 балів) лише педагогічні працівники, тобто 3,33% із числа загальної кількості респондентів.

Останні два питання анкети-опитувальника були спрямовані на виявлення міри впливу на життя та діяльність респондентів у школі, а також на виявлення ставлення респондентів щодо доцільності даного Закону. У результаті вдалося встановити, що значних позитивних змін у житті суб'єктів даного Закону не відбулося (85% опитаних). Деякою мірою Закон вплинув позитивно переважно по відношенню до педагогічних працівників.

Цікаво, що переважна кількість респондентів вважає Закон доцільним, але також

відзначає, що він потребує доопрацювання (53,33%). Треба звернути увагу на те, що 45% респондентів із числа учнів (9 осіб) вважають ЗУ «Про протидію булінгу» черговим неефективним законом (рис. 5).

Таким чином, булінг як соціально-психологічний феномен більшістю дослідників трактується як тривале насильство, фізичне або психологічне, здійснюване однією людиною або групою і спрямоване проти людини, яка не в змозі захиститися у фактичній ситуації, з усвідомленим бажанням заподіяти біль, налякати або піддати людину тривалій напрузі. Булінг у соціально-правовому дискурсі має низку проблем, які потребують вирішення. Більшості респондентів із трьох груп найбільш притаманний такий тип ставлення до права, як правовий реалізм. Виявлено, що педагогічні працівники більше схильні до рефлексії, ніж учні або батьки учнів. Установлено, що для учнів більш

характерним є низький рівень переконання, що навколишній світ доброзичливий. Виявлено, що серед учасників освітнього процесу спостерігається їх освіченість стосовно змісту ЗУ «Про протидію булінгу», але більшість респондентів вважає даний Закон неефективним або малоефективним. Установлено, що значних позитивних змін у житті суб'єктів даного Закону не відбулося, хоча більшість учасників освітнього процесу схильна вважати даний Закон доцільним, але таким, який потребує доопрацювання. Отримані в роботі результати, безумовно, мають практичну цінність, але не можуть бути повністю розкриті у рамках представленого емпіричного матеріалу. Це зумовлює необхідність як теоретичного розвитку даної теми, так і подальшої емпіричної верифікації отриманих результатів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 2004. 1719 с.
2. Волкова И.В. Характеристики подросткового буллинга и его определение. *Вестник Минского университета*. 2016. Вып. 2(15). С. 26.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>.
4. Иванова А.К. Буллинг и кибербуллинг как проблема образовательной среды. *Молодые исследователи образования*. 2017. С. 250.
5. Карпов А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики. *Психологический журнал*. 2003. Вып. 5. С. 45–57.
6. Кравченко О. Мобінг у трудовому праві. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. Вип. 3. С. 90–91.
7. Макарова Е.А., Макарова Е.Л., Махрина Е.А. Психологические особенности кибербуллинга как формы Интернет-преступления. *Российский психологический журнал*. 2016. Т. 13. Вып. 3. С. 293–311.
8. Падун М.А., Котельникова А.В. Модификация методики исследования базисных убеждений личности Р. Янофф-Бульман. *Психологический журнал*. 2008. Вып. 4. С. 98–106.
9. Почебут Л.Г. Кросс-культурная и этническая психология : учебное пособие. Санкт-Петербург, 2011. 336.
10. Тейфук Н.М. Явление буллинга: подходы к определению понятия и разновидности. *Форум молодых ученых*. 2017. Вып. 3. С. 486–489.
11. Чикер В.А., Почебут Л.Г. Теоретические и методологические основы изучения моббинг-процессов в организациях. *Институт психологии Российской академии наук. Серия «Социальная и экономическая психология»*. 2016. Вып. 2. С. 139–161.